

MAGYARSÁGISMERET ÉS IRODALMI NEVELÉS

Írta: Kovács Máté

Valamikor a pozitívista világszemlélet virágkorában a mai-tól egészen eltérő módon értékelték az irodalmat és költészetet. Akkor az avatatlan olvasó, az átlagos fogyasztó az irodalmi alkotásokban inkább csak a pusztán gyönyörködtetést kereste. Az íróművészek és műélvezők kisebb csoportja viszont finnyásán fordult el minden olyan műalkotástól, ami a tiszta művészi szemléleten és ábrázoláson kívül az emberi lét nagy kérdéseit is tükrözte. Az irodalomtól távolálló természettudományos szemlélet meg fölényesen legyintett mindenre, ami „csak irodalom”, csak az alkotó művészi képzelet szülötte volt. A kor felfogásának megfelelően az irodalmat egyoldalúan akkori köznevelésünk is elsősorban esztétikai tanulságok tárházának fogta fel, s a szép ábrázolása mellett nálunk még legfeljebb a nemzeti eszme, a nemzeti érzés kifejeződése keltett figyelmet és méltánylást.

Az irodalomtudomány azonban azóta megmutatta, hogy az irodalom nem valami üvegházi rózsa, amiben csakúgy elgyönyörködhetünk, nem is csak a pihent költői képzelet szeszélyes játéka, hanem java termésében mindig a teljes emberi élet és lélek tükröje. Egyszerre kitért előttünk az irodalom és költészet színpompás világa, felmérhetetlen gazdagsága és mélysége, az emberi élet és lélek csodálatos szépségeiről megörökített számtalan vallomása, a tapasztalatok és megfigyelések kincses világa. Ma már világosan látjuk, hogy benne minden kor és minden nemzeti közösség a maga életfelfogását, szépségeszményét, bevallott és titkos vágyait és álmait, vagyis egész emberi valóját építi művészi mesterséggel a szavak kristályformáiba. A korszerű irodalomszemlélet nyilvánvalóvá tette, hogy a fejlett európai nemzetek irodalmához hasonlóan a magyarság irodalma és költésze sem az élet és lélek díszje, hanem a teljesebb és érettebb emberségnek, a tisztultabb magyarságnak, a magyar élet törvényszerűségének és a sajátos magyar szépségeknek kimeríthetetlen tárháza.

Hajdanában ugyan az érett emberség teljesebb világképét csak a görög-római, klasszikus irodalmi hagyatékból élte át és

szívta magába egész Európa. Nemzeti irodalmunk fokozatos felcseperedése és kivirágzása azonban lehetővé teszi, hogy ma még belőlük kapja meg a kitarulást kereső emberi lélek ünnepi táplálékait. Jóleső érzéssel tölthet el bennünket, hogy a klaszszikus irodalmi örökséget helyettesíthető francia, angol, német és olasz irodalom mellett a magyar irodalom és költészet az, amely képes betölteni ezt a szép nevelői hivatást is. Így az, aki megfelelő lelki készséggel mélyed el a magyar irodalom alkotásaiba, tudattartalmát a teljesebb emberség örök vallomásaival, tudatosabb magyar öszszemlélet, fejlettebb művészi ízlés értékeivel is gazdagíthatja.

Ez a korszerű irodalomszemlélet egyben érthetővé teszi és magyarázza azt, hogy irodalmunk és költészetünk miért vált mai nemzetnevelésünk gerincévé. Benne az egyén és a közösség egyformán megtalálhatja tudatosítóját, úgyhogy az emberi élet és lélek titkaira, a közösségi lét nagy kérdéseire annyi eszméitető útbaigazítást, magatartásformáló indítást sehonnan sem kaphatunk, mint éppen irodalmunkból. Ráadásul roppant előnye ennek az eszméitető tükörnek, hogy benne az érzések és gondolatok egyéni és közösségi magatartások már magyar módra, a magyar lélek számára kedves és könnyen felfogható formában tükröződnek, így a hatásuk kétségtelenül mélyebb és szélesebb. Jelentős mértékben fokozza nálunk az irodalom nevelő hatását az is, hogy a legavatottabb magyar és külföldi hozzáértők tanúbizonyosága szerint a magyar szellemiség eleddig legteljesebb alkotásának éppen irodalmunk tekinthető. A nemzeti lélek ugyan még számos más téren, mint a zenében, nyelvben, népművészetben stb. megőrizte különálló egyéniségét, de sehol sem tudott olyan teljességbe borulni, mint éppen irodalmunkban. Annak a szellemiségnek a nevelésére pedig, amely az irodalmában találja meg kifejeződését, aligha lehetne alkalmasabb eszközt találni az irodalomnál, mert belső alkatánál fogva nyilvánvalóan éppen az irodalmi formában közvetített nevelői hatások iránt lesz az legfogékonyabb. Ez okozza, hogy nálunk az irodalmi és művészi nevelésnek még viszonylag is fokozottabb a jelentősége, mint más népeknél.

Szerencsére mai nemzetnevelésünk felismerte és egyre biztosabban hasznosítja a magyar lélek és az irodalom eme benső kapcsolatát és azt a roppant gazdag értékvilágot és lélekformáló erőt, amit irodalmunk az európai látókörű, érett emberiségre áhító, fejlett művészi ízlésű, de ugyanakkor leglényegéig magyar lelkületű és észjárású művelt magyar szellemek nevelésére önként felkínál. És ma szinte sorszerűen egészíti ki ezt a felismerést irodalmi nevelésünk megújított, korszerű módszere, amely mindig az írói alkotást magát igyekszik vallo-

másra bírni, hogy az írói és költői szemelvényekből a teljesebb emberség, mélyebb magyarság és tündöklő szépségek szunynyadó élményei és termékenyítő igéi közvetlenül hullhassanak be a befogadásukra kitarult magyar lelkekbe.

Irodalmunk korszerű értékelése, köznevelésünkben kijelölt hivatása és megújított módszere azonban ma még számos olyan nehézséget vet fel, amely jelentős mértékben hátráltatja irodalmi nevelésünk eredményességét. Mindjárt legelsőbben is meg kell említenünk, hogy a szórabírt irodalmi alkotás rendszerint olyan mély és gazdag művészi lelkület foglalata, a magyar életnek és léleknek olyan színpompás tárháza, kora életfelfogásának, tudományos szemléletének és művészi ízlésének olyan sokrétű bemutatója, hogy teljes átélése a nevelő részéről csaknem kifogyhatatlan tájékozottságot, a tanítvány részéről pedig szinte határtalan felfogó készséget és érzékenységet kíván meg. Az irodalmi alkotásba zárt emberi egyéniség és annak világa olyan közvetlen és önálló szemléletet követel, amihez nem minden esetben vannak meg a személyes adottságok, képességek, és lehetnek meg a szükséges szakismeretek.

Hogy ez csakugyan úgy van, arról néhány előkapott példa is meggyőzhet bennünket. Ha pl. Kézai Simon krónikájának valamelyik részlete kerül elénk, akkor egyszerre felrajzik előttünk a keleti és nyugati magyarságszemlélet ellentéte, a lovasnomád kultúra sok jellemző vonása, az Árpádház Attila-hagyományja, a magyar-hún rokonság kérdései, a nyugateurópai krónikaírás korszerű divata, a történeti változás, fejlődés fogalmának hiánya stb. stb. Vagyis egész sereg olyan tudnivaló, amelyek nem tartoznak a magyar irodalmi nevelő szakképzettségéhez, de ami ma a mű teljesebb szemléletéhez, korszerű irodalmi és magyarságszemléletünk kialakításához nélkülözhetetlen. Ha ezután másik példának Balassa Bálint követőire, vagyis a XVI. és XVII. század úgynevezett főrangú lírikusaira gondolunk, akkor az újabb okkal-móddal elhagyott Rimay János, Beniczky Péter stb. verseivel kapcsolatban olyan problémák merülnek fel, mint a nagy költő utánzásának törvényei, a nagy költő eredményeinek lej utasa a népi szóbeli költészetbe (kuruc-költészet), a Balassa epigonizmus több nemzedékre való elhúzóadásának nemzetlélektani okai, a magyar lélek és a reneszánsz belső rokonságának problémája stb. Hogy nemcsak egy irodalmi irányzat, hanem egyetlen költemény is mennyi általános emberi, magyarságismereti és művészi problémát vehet fel, azt jól szemléltetheti Csokonai: A pillangóhoz című szép költeménye:

Hamar-követje a tavasznak,
 Hímes pillangó, idvezlégy!
 Még nincs rózsá; s te a kopasznak
 Még is csokolására mégy?

Miért szállsz ama puszpángokra?
 Hiszen nem a víg kikelet
 Adott még új *kantust* azokra;
 Átzöldellik ők a telet.

Menj inkább a setét rögökbe,
 Állhatatlan *selyemmadár!*
 És súgd az ő dugult fülükbe,
 Hogy élet és tavasz van már,

Látd, még a földben szunyókálnak
 A *Flóra* gyenge szüzei,
 S a napra *félve* kandikálnak
 A *csírák nedves szemei.*

Nézd csak, az orgonák tövébe'
 Mely kellő szagok lengenek;
 Menj, fuss a szellők ellenébe,
 Tán a violák fejlenek. —

Eredj, s egy hosszú csókkal *szídd ki*
Zefír elől illatjait,
 És szárnyad zörgésével *hidd ki*
 A napra kisdéd húgait. . .

Mit? violákról violákra
 Osztod te, csélesap csókodat?
 Be boldog vagy, hogy egy virágra
 Nem kötöd indulatodat!

De én csak egy rózsát szerettem;
 Ah! csak egy bírta szívemet,
 S miolta már ezt elvesztettem,
 Örök tél dülja léteimet.

Az én lelkem is hajdanában,
 Mint te, vidám s eleven volt ;
 Míg ifjúságom tavaszában
 A virágzó Lilla bájolt:

*De most lomha, s hernyó módjára
Máskál a fanyar bánaton,
És a mások multságára
Magának verskoporsót fon. —*

Ah! szárnyad eszembe juttatja
Pszihét, s az ő bánatjait,
És a Pszihé gyötrő bánat ja
Tulajdon lelkem kínjait.

Ő is Ámor aranyvárában
Egykor édes nektárral élt,
És a Gráciák rózsásában
Kedvet s örök tavaszt remélt: .

De egy búbajos hang neszére
E víg scénák eltűntének,
S az ő halálos gyötrésére
Ég, föld, mind felesküdtének. —

Óh, mikor lesz, hogy bús kínjában
*Letöltöm hernyó éltemet,
És szemfedelem púpájában
Kialszom szenvedésemet?*

Mikor lesz, hogy lelkem letévén
A testnek gyarló *kérgeit*,
S angyali pillangóvá lévén,
Lássa Olympus kertjeit.

Hol ötet egyik vígasságból
Másikba új szárnyak vigyék,
Hogy a szférákban nőtt rózsákból
Örök ifjúságot igyék?

Már az első olvasásra is feltűnik a költő idilli lelkialkata, a kellem-élmények után való sóvárgása, a rokokó és preromantika sajátos keveredése, a játékos rokokó, mitológia és közhelyek, valamint a magyar környezet élménymozzanatainak öszszeszövése. Magyarázatot kell keresnünk az ízléskeveredés és ízlésrétegződés okaira, az akkori korszerű európai ízlésirányok és a törzsökös magyar lelkiség ötvöződésének nagy problémájára, a rokokó és a magyar lelkület belső egyezéseire és ellentéteire. S mindezekon túl meg kell látnunk az élmény és szó csodálatos egymásratalálását, a múlhatatlan művészi szép-

ségek tündöklő frissességét is. Petőfi Sándornak száz és száz példát kínáló költészetéből Az Apostol XI. részének e sokat idézett néhány sorát igyekezzünk átélni:

„A szőlőszem kicsiny gyümölcs,
Egy nyár kell hozzá mégis, hogy megérjék.
A föld is egy gyümölcs, egy nagy gyümölcs,
S ha a kis szőlőszemnek egy nyár
Kell, hány nem kell e nagy gyümölcsnek,
Amíg megéri? ez belékerül
Évezredek vagy tán évmiljomokba,
De bizonyára meg fog érni egykor
És azután az emberek belőle
Világ végéig lakmározni fognak.
A szőlő a napsugaraktul érik;
Míg édes lett, hány napsugár
Lehelte rája élte melegét,
Hány százezer, hány miljom napsugár? . . .
A földet is sugárok érlelik, de
Ezek nem a nap sugarai, hanem
Az embereknek lelkei.
Minden nagy lélek egy ilyen sugár, de
Csak a nagy lélek, s ez ritkán terem
Hogyan kívánhatnók tehát, hogy
A föld hamar megérjék? . .
Érzem, hogy én is egy sugár vagyok,
Amely segíti a földet megérni.
Csak egy nap tart a sugár élete,
Tudom, hogy amidőn megérkezik
A nagy szüret,
Akkorra én már rég lementem,
S parányi művemnek nyoma
Elvész az óriási munka közt,
De életemnek a tudat erőt ad,
Halálomnak pedig megnyugvást,
Hogy én is, én is egy sugár vagyok! —

A szőlőszem és a Föld megérése, a napsugár és az emberi lélek érlelő melege és ereje között vont remek párhuzama elkerülhetetlenül elénk tárja többek közt az emberi haladás és fejlődés lehetőségének a kérdését, a „jobb lelkek” prófétai áldozatának értelmét, az érettebb, teljesebb emberség szüntelen szomjúhozását vagy művészi szempontból: a gondolat és kép pompás egymásratalálását, a felismert párhuzam következetes végiggondolását, stb. Ha végezetül újabb költészetünkből Sinka

István Anyám balladát táncol c. remekbe sikerült költeményét idézzük emlékezetünkbe, akkor egyszerre együttesen rajzik fel előttünk a sajátos magyar szellemiség csaknem valamennyi nagy kérdése:

Egyszer volt szép az anyám tánca,
 mikor kendőjét a gyepre hányta,
 a Korhány vizénél, Pusztapándon
 s bokázó lába pásztortúznél,
 öles apám örömére
 szállt, mint illat a virágon.
 De gyönyörű lábán víg figurát
 eredő táncába ő se vitt,
 csak mutatta ringó mozdulattal
 halálba járó őseit.
 Mert ugyanaz sírt fel a flótán,
 hogy meghaltak azok ima nélkül,
 nagy szakállal, akasztófán.

S hajnaltájon, lengő szélben,
 hogy fény nyüiott két nyárszemében,
 elébe raktak tíz szál gyertyát,
 hat másikat meg karikába. —
 Közöttük anyám ott sugárzott,
 s kis csizmája lángot vert át.
 Az ősi ritmust pásztorok füttyölték . . .
 Kettő-kettő felállott szélrül,
 jelezve, hogy a csúfolt ősz
 szép feje most halálba révül.
 S a holtak szemét, ahogy lezárták:
 ezt a sirató, örök búcsút
 a nyárfák alatt már öten járták.

Akkor meg mikor sírt nyitnak,
 közük lendült hatodiknak
 apám is, kinek lépteit
 úgy mérte az őt táncoló,
 mint ki utolsó fordulattal
 az egész műbe értelmet vitt. . .
 Mikor a gyertyák porig égtek,
 még anyám eljárta a végét:
 egy szál virág körül koszorút táncolt. . .
 A juhászok meg már csak nézték,
 hogy az égen hold ballag át
 és csodálja nagy fehér szemmel
 anyám lábán a balladát.

„A költemény szavaiból és soraiból csodálatos erővel árad felénk a Kalevala ősi hangulatának tűnő emléke: egy népmeséink mélyén meghúzódó finnugor misztika és fölsejlő kozmikus világ-érzés. Ugyanakkor szemtől-szembe szemlélhetjük a jellegzetes magyar művészi adottságok számos szép példáját: a varázslatos tündéri révület és az érzékletes életvalóságok csodálatos összhangját, a túltengő látási szemlélet valóságához tapadó vonásait és a megtalált magyar szó bűverejét. Egy pillantást vehetünk a népi pásztori világképre, az ősi magyar és keresztyén mozzanatok egybefonódására, titkos rezonanciát pendít meg bennünk a versen végighúzódó szociális fájdalom halk kísérő zenéje.

Már ez a néhány kiragadott példa is meggyőzhet arról, hogy a korszerű irodalmi nevelésünk csakugyan sokkal több szállal függ össze a magyar étellel és lélekkel, mint ahogy első tekintetre gondolni lehetne. Ha már most az irodalmi szemelvényekben kínáló külföldi példák és lehetőségek százait sorra szemügyre vesszük, akkor világosan elénk tárul irodalmunk roppant gazdag világa, amelyben a problémák és szempontok olyan bonyolult változatosságban, színes tarkaságban jelentkeznek, mint magában az élő magyar lélekben és életben. A szorosán vett irodalomesztétikai, irodomlélektani és ízléstörténeti tudnivalókon kívül lépten nyomon szóhoz jutnak szemelvényeinkben a magyar táj sajátosságai, a magyar faj testi lelki adottságai, a magyar társadalom problémái, népi életünk szellemi és tárgyi kincsei, történelmi fejlődésünk, helyzeteink és magatartásaink példái, a magyar nyelv, zene és művészettörténet jellemvonásai stb. Már ennyiből is érthető, hogy éppen a korszerű célkitűzésekkel és módszerekkel dolgozó magyar irodalmi nevelőre hárul mai nemzetnevelésünk legnehezebb, legbonyolultabb feladata, mert a maga irodalomtudományi / szakismeretein kívül a teljes magyar élet és lélek világos, átfogó szemléletével is rendelkeznie kell, ha köznevelésünkben a ráváró hivatásnak csakugyan emberül meg akar felelni. Ezt pedig csak az tudja teljesíteni, aki szüntelenül törekszik a nevelő, főként pedig az irodalmi nevelő egyik legfőbb követelményének az elérésére: a korszerű, friss és sokoldalú tájékozottságra.

Bővebb vizsgálódás azt is megmutatja, hogy a példák és szemelvények sokaságából feltetsző szempontok és problémák jól megkülönböztethetően négy nagy csoportba foglalhatók. Az egyikbe a tisztán irodalomtudományi természetűek, a másikba az általános emberi és erkölcsi vonatkozásúak, a harmadikba az egyes szaktudományokhoz tartozók, a negyedikbe pedig az előző háromból azok a részletismeretek csoportosít-

hatók külön, amelyek a magyar nemzetkép kialakításához, mint jellemző vonások kiválogathatók. Mai nemzetnevelésünk gyakorlata egyben arra nézve is útbaigazít, hogy az irodalmi nevelésünk során felmerülő erkölcsi és általános emberi problémák tisztázására keresztyén életfelfogásunk alapelvei, az egyes szaktudományi vonatkozások értékelésére pedig az érdekelt szaktudományok mai eredményei vezethetnek el. Bizonyos tekintetben ellentmondásnak tűnik fel — pedig igaz — hogy az irodalomismereti kérdések megoldása — épen az irodalomismeret jelenleg végbemenő átalakulása miatt — már jóval érzhetőbb nehézségeket okoz, főként az irodalomlélektan és az ízléstörténet terén. De valamennyinél több gondot és fejtörést jelent és nagyobb feladatot ró az irodalmi nevelés munkására az irodalmi olvasmányokban sűrűn felbukkanó magyarságismereti problémák és szempontok serege. Ennek természetesen több oka és magyarázata is van. Az egyik például az, hogy bár a magyarságismereti szempont jelentőségét minden tudományunk felismerte és bátran azt lehet mondani, hogy el is ismerte: a magyarságismereti tudnivalókat a maguk egészében eddig egyik sem volt — de valljuk meg, nem is lehetett — képes előbúvárolni és valamelyes megbízhatóbb áttekintésbe foglalni. Hiszen a magyarságismereti problémák csak egyetlen tudományág területén is oly sok irányban ágaznak el és az utóbbi évtized többnyire jelentős részletmunkálatai ellenére is annyi bizonytalanságot, hézagot és hiányt mutatnak, hogy ma még nemcsak a rendszeres áttekintéstől vagyunk messze, de ezidőszert gyakran összekeverednek egymással a tudományos alapossággal tisztázott eredmények az évszázados hiedelmekkel, tetszelgésekkel és rágalomokkal. Komoly nehézséget okoz az is, hogy a helyesen felismert jellemvonások is éppen a nagyobb összefüggések meglátásának hiánya miatt nem ritkán annyira ellentmondanak egymásnak, hogy belőlük az egységes magyar nemzetkép megrajzolása alig lehetséges. Pedig éppen itt vár a korszerű irodalmi nevelőre a legszebb és leghálásabb feladat, mert irodalmunk mint a magyar szellemiség legszebb kivirágzása, egyben a magyarság Örök jegyeinek is leggazdagabb tárháza. Korszerű nemzetnevelésünknek semmi sem nyújthat nagyobb lehetőséget arra, hogy a magyar nemzetkép örök vonásait tudatosítsuk és a fejlődő magyar lelkekbe kitörölhetetlenül bevéssük, mind irodalmunk tanulmányozása. Nem csoda tehát, ha éppen irodalmi nevelésünk érzi egész nemzetnevelésünk legsürgősebb követelményének azt, hogy mindazok a tudományok, amelyek a magyar nemzetkép kialakításához számbavehető adalékot tudnak nyújtani, ismeretbirodalmunkat magyarságismereti szempontból is minél előbb búvárolják át.

Éppen a magyarságismeret és a magyar irodalom, valamint a magyar irodalom és a magyar nemzetnevelés mélyreható összefüggése készítetett arra bennünket, hogy ha vázlatosan is, szemlétartsunk a korszerű magyar irodalmi nevelés magyarságismereti szükségletei és a magyarságismeret számbavehető eredményei felett.

Gyakorlati szempontból irodalmi nevelésünkben a szorosan vett magyarságismereti tudnivalókat két nagyobb csoportba sorolhatjuk. Az egyikbe azok tartoznak, amelyek magának az irodalomtudománynak is szerves részei, amelyek tehát irodalomszemléletünkben tudatosulnak, a másikba pedig azok foglalhatók, amelyek a többi szellemi vagy a természettudományok birodalmából valók. Bár hiányosságok és hézagok mindkét csoportban bőven akadnak, mégis mondanunk sem kell, a gyakorlati irodalmi nevelőnek jóval nagyobb nehézséget okoznak azok a magyarságismereti kérdések, amelyek kívül esnek az irodalomtudomány körén. Amíg ugyanis az irodalomtudomány tisztázásra váró magyarságismereti problémáiban, az irodalmi nevelő segítségével hívhatja a maga szakismereteit, így a felmerülő kérdések felismerésében és megoldásában maga is eredményesen közreműködhet, addig az irodalomtudományon kívül eső magyarságismereti tudnivalókra nézve a legtöbb esetben mások kutatására van utalva, így kellő szakértelem hiányában inkább csak a kész eredmények átvételére kénytelen szorítkozni, ha nem akar délibábos műkedvelősködéskébe kalandozni. Ugyanez a gyakorlati szempont készítet bennünket arra is, hogy a továbbiakban elkülönítsük egymástól a magyarságismeretnek az irodalmi nevelésben hasznosítható eme két csoportját, és előbb a korszerű irodalomtudománnyal kapcsolatban felmerülő magyarságismereti problémákat és követelményeket, majd pedig az irodalmi nevelésünkben szerephez jutó egyéb tudományoktól várható segítséget tekintjük át. Az elmondottakból kifolyóan ez az áttekintés azonban ezúttal csak vázlatos lehet és inkább csak a szempontok tudatosítására és a problémák felvetésére, mintsem részleteredmények tisztázására, vagy éppen összefoglalására szorítkozhat. Úgy véljük, hogy pillanatnyilag inkább erre van nagyobb szükség, annál is inkább, mert a magyarság helyesebb és teljesebb önszemléletét csak a magyar nemzetnevelők tartós, elmélyült együttes munkássága bontakoztathatja ki és plántálhatja tovább a rábízott, eszmélkedő lelkekben.

Maga a magyar irodalomtudomány már több kisebb-nagyobb cikkben és tanulmányban foglalkozott a magyar irodalom magyar jellegével. Több tekintetben számottevő ered-

ményt is ért el, de irodalmunk magyarságismereti szempont szerint való rendszeres és mélyebbreható átvizsgálásával mind-ezideig még adós maradt.

Ha az irodalmunk magyarságáról készült tanulmányok eredményeit mégis számbavesszük és az irodalomtudomány főbb fejezetei szerint rendszerezni is próbáljuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy ezek a megfigyelések jórészt csak irodalmunk fejlődésének eszmei rugóira és esztétikai sajátosságaira vonatkoznak. Az irodalomlélektant, az irodalomszociológiát és ízléstörténetet ellenben csaknem teljes egészében figyelmen kívül hagyják. Ezt az aránytalanságot és egyenetlenséget nyilván az idézi elő, hogy közkezenforgó irodalmi tanulmányaink irodalmunk magyar vonatkozásait csaknem kivétel nélkül nem öncélúan, nem az irodalomtudomány számára igyekeztek összeböngészni, hanem irodalmunkban elsősorban bizonyító megfigyeléseket és érveket kerestek valamely irodalmon kívül álló, szempont vagy álláspont támogatására. Annyi kétségtelen, hogy irodalmunk, mint a többé-kevésbé találó idézetek lelőhelye önként kínálta és kínálja a kincseit rajta kívül lévő tételek számára is,” de éppen ezeknek az irodalmon kívüli szempontoknak a gyakori érvényesülése idézte elő, hogy irodalmunk magyarságára vonatkozó ismereteink rendszertelenek, hézagosak s a kielemezett magyar jellegzetességek, még ha helytállóak is, egymással kevés összefüggést mutatnak és irodalmunk belső törvényszerűségeire alig utalnak.

Legkorábban és legáltalánosabban a közérdeklődést a magyar életsors és az irodalom kapcsolata terelte magára. Irodalmunk megújítása óta a nemzeti gondolat érvényesülése volt irodalomszemléletünk legállandóbb és legfontosabb alapelve. Ez a szemlélet bizonyos formáiban egészen napjainkig elhúzódik és mint ismeretes Beöthy Zsolt irodalomszemléletében csaknem kizárólagossá tette az uralmát. A nemzeti eszme számon tartói azonban igazában véve nem a magyar irodalom magyar jellegét — legalább is nem a mai értelemben — igyekeztek megragadni, hanem lényegében a magyar élettörekvések, nemzeti vágyak és célkitűzések irodalmi ábrázolását vagy visszhangját kutatták és értékelték. Vagyis a nemzetképet nem a maga teljességében próbálták megrajzolni, hanem egyoldalúan csak a tudatosult nemzeti törekvések és önismereti vonások irodalmi kifejezéséből formálták meg. S minthogy ezek a tudatosult nemzeti törekvések javarészt inkább hiányérzetet, kívánatos és elérendő célkitűzéseket tartalmaztak, ezért a magyar lényeg mélyen munkáló alapvonásai felderítetlenül maradtak, a magyar irodalom és költészet tősgyökeresen magyar művészi adottságai, a magyar művészi megformálás jellemző-

vonásai érdeklődést is alig keltettek. Legfeljebb népköltészetünk egyes tartalmi mozzanatai és népszerűbb műfajai, a népi művészi szemlélet egyes szembeszökő sajátosságai, vagy a népnyelv fordulatai és szókincse vonta magára a kutatók figyelmét. Mai magyarságszemléletünk szándékos öncsonkításnak érezné, ha ilyen egyoldalúan kellene megrajzolnunk a magyar nemzetképet. De még nagyobb hiba lenne, ha ez az egyoldalú magyar nemzetkép korszerűtlenül tovább élhetne irodalmi nevelésünkben, hiszen ez lényegében régebbi irodalomtörténeti oktatásunk korszerűtlen és célszerűtlen meghosszabbodását jelentené.

A tulajdonképpeni magyarságismereti kutatások irodalmunk magyar jellegét az irodalomlélektan, az irodalomesztétika és az ízléstörténet területén és módszereivel elemezhetik ki. Sajnos, a magyar irodalomlélektan még általános alapvető problémáit illetően is annyira a kezdet kezdetén van, hogy eddig alig foglalkozott irodalmunk ama kérdéseivel, amelyek a magyar művészi tehetség sajátos belső alkatára és jellegzetes belső törvényszerűségeire vonatkoznak. Pedig nyilvánvaló, hogy a magyar lángész önmagára találása, a magyar művészi, főként költői tehetség kiérlelődése, élményesítő készsége, művészi megformáló képessége, éppen úgy rejthet magában érdekes és sajátos magyar jellemvonásokat, mint a néplélek egyéb megnyilvánulásai, vagy az irodalomtudomány más területei. Mindazonáltal az általános magyarságkélektan megállapításai, valamint íróink és költőink ösztönös felismerései hasznos útbaigazítást adhatnak, mert belőlük bizonyos tájékoztatást nyerhetünk a magyar művészhetség alkatára és törvényszerűségeire nézve is.

Közismert megállapítások szerint a magyar lelkület legfontosabb jellemző vonásai: az idilli életérzés, amely időnként heroikus életmagatartássá kemény szik, mások türelmes megértése és a méltóságteljes férfiasság, a maga szűkebb világának közvetlen szemlélése, világos áttekintése, kényelmes lassúbb életütem és hirtelen felbuzduló lelkesültség, gazdag érzelmeség, vagyis cselekvés helyett inkább elmélyedő szemlélődés, szemérmes, önérzetes tartózkodás, színes, reális képzelet, de nem részletező aprólékosság, hanem foltszerű, tömör látásmód, a különb emberség után való szüntelen vágyakozás és a szép szóban való elgyönyörködtetés, stb. A felsorolást még jócskán lehetne folytatni, de már ennyiből is kiviláglik a magyar lélek két fontos alkati adottsága: bizonyos belső párhuzamok és ellentétek állandósága, valamint művészi képességeinek erősebb aránya. Mindkettő lényegbevágó következményekkel járt és jár. Egymást kiegészítő párhuzamosságai és egymást ki-

egyensúlyozó ellentétei feltűnően gazdaggá, tartalmassá és egyben színessé és változatossá is teszik. Kiszélesítik, felfokozzák és elmélyítik felfogó érzékenységét, élményesítő készségét, így ha nem is egyforma szívóssággal, de egyformán megtapadhatnak benne az élet legkülönfélébb, legváltozatosabb benyomásai: a kellem élményei éppen úgy, mint a fenségé. Másrészt az érzelmesség és az önérzetes, szemérmes tartózkodás együttese nem ritkán olyan belső feszültséget, lefojtottságot eredményezhet, ami ihletett lobogásával, irodalmunknak és költészetünknek sajátos túlfűtöttséget ad. Reális, színes, gazdag képzelete és nagyvonalú foltszerű látásmódja kettősségből lényegre törekvő, friss vázlatokkal dolgozó, de ugyanakkor érzékletes, életteljes művészi ábrázolásmódja kerekedik ki. Nyugodt türelmessége megértő beleélő képességét, visszafogott életüteme, bölcs szemlélődése elmélyültebb kielégülését, erősebb látási beállítottsága színes képekben való gondolkozásmódját, a szép szóban való gyönyörködése a műélvezés bensőségeiből formáit alakíthatták ki. Erőteljesebb művészi, főként költői adottságaival jár viszont mindennek előtt az, hogy a magyar ember ön- és világszemlélete, valamint jellemző életmegnyilvánulásai erősen művészi, főként irodalmi színezetűek. A cselekedet, magyarázás és ábrázolás hármasságának önkifejezési lehetőségei közül mintha elsősorban és különös kedvvel a művészet kifejezésmódját: az ábrázolást választaná és gyakorolná. A művészi kifejezésmód adhatja meg számára az annyira áhítozott teljesség, véglegesség és lezártág elérésének az érzetét úgyannyira, hogy még értelmi élményeit is inkább művészi formába öltözteti. Ezért kell a magyar gondolkozókat még a külföldiek találó megfigyelése szerint is a költők és írók között keresni. A művészi életérzés és életlátás annyira lelkülete leglényegéhez tartozik, hogy általánosságban az ember és világ életmozzanataiban is elsősorban csaknem mindig az esztétikumot értékeli: szereti, ha mindennek megadják és maga is megadhatja a módját. Ez a magyarázata, hogy az ember tündöklésében és bukásában, erényeiben és hibáiban, sőt még a halálában is különös elismeréssel méltányolja a szépet. Sajátos művészi adottságai idézik elő azt is, hogy a megírás, a művészi alkotás véghezvitele a szemében egyenlő értékű a tettel, a gyakorlati tennivalók megvalósításával. Ez teljes mértékben érthető is, hiszen a műalkotás a művészi lelkialkat számára valóban a legnagyobb, a végső és legfontosabb cselekedet. Természetesen a magyar művészi lelkialkatnak e vázlatos felsorolásban foglaltakon kívül még nagyon sok és nagyon érdekes jellemvonása lehet és van is. A gyakorlati irodalomelemzés feladata, hogy ezeket a rejtett jellegzetességeket is a felszínre

bányássza és irodalomlélektanunkra hárul az összehordott, tudatosított részletismeretek gondos összefoglalása és rendezése s a kétségtelen eredményeknek nemzetnevelésünk szolgálatába való állítása.

Az eddigi vizsgálódások irodalmunk magyar jellegére vonatkozó ismereteink legnagyobb részét az irodalomesztétika világából hozták felszínre. Ez minden tekintetben természetes is. Irodalmunk szorosán vett magyar művészi jellemvonásai aránylag a leginkább hozzáférhető és felismerhető. Az élmények minőségében, a mondanivaló művészi megformálásában, valamint a nyelvi kifejezésben a sajátos magyar jelleg szembetűnőbben felhívja magára a figyelmet, mint az irodalomlélektan, vagy az ízléstörténet egyébként is felkutatlanabb területén.

Az élmények minőségét és mennyiségét illetően irodalmunk főként a szabadabb kibontakozás utolsó száz évében nagy gazdagságot és pompás változatosságot mutat. Bár a magyar lélek felfogó érzékenysége olyan páratlanul fejlett, hogy alig van az emberi lelkületnek olyan finom és ritka rezdülése, ami irodalmunkban, főként költészetünkben méltó megformálást ne nyert volna, s bár irodalmunkban egyben mindig az egyetemes ember és a teljes világ titkai villannak elénk, ez az egyetemes gazdagság és változatosság azonban mégsem jellegtelen általánosság, mert ez a színpompás, sokrétű, örök emberi élményvilág a különváló magyar lélek tükrözésében kap egyéni színt, sajátos ízt, nemzeti jelleget. A megkülönböztető magyar jegyek természetesen többféle eredetűek is lehetnek, s ezek hol külön-külön, hol meg együttesen avatják jellegzetesen magyarrá az egyes élménymozzanatokat. Adódhatnak egyrészt abból, hogy a magyar lelkialkat állandó és különös előszeretettel ragaszkodik bizonyos élménycsoportokhoz, de származhatik abból is, hogy az átélés foka és színezete mutat sajátos állandó tulajdonságokat. Az eddigi vizsgálódások között pl. abban alig van véleménykülönbség, hogy a magyar lelkület történelmünk egész folyamán különös erővel tapad a magyar sors problémáihoz. Egyszer a régi dicsőség áhítozása babonázza meg, máskor a jelen társadalmi, gazdasági vagy politikai kérdései telítik meg. Van úgy, hogy elfogja a magáramaradottság, a testvértelenség didergése, de még gyakrabban van úgy, hogy csordultig tölti a közjóért, a közösség szabadságáért, jobb jövőjéért megindított hősi küzdelem lendítő ereje. Nagy ritkán felszabadult lélekkel ünnepet ünnepel és igen sűrűn bűnbánó, korholó, sőt ostorozó lelkiismeretvizsgálatot tart. Vagyis a magyar sorsélmény a sorsunk változásai szerint ezernyi változatosságot mutathat, de abban valamennyi változat közös tulajdonságot árul

el, hogy nincs kor, amikor ne vezető helyet foglalna el költőink és íróink élményvilágában. A sorsélményhez hasonló különleges hely illeti meg irodalmunkban a sajátos magyar környezet átélését, valamint a teljesebb emberség szüntelen sóvárgását is. A magyar tájak és természet jelenségeinek, az otthon és család életének átélése, főként idilli, reális életmozzanatainak külön-szűrése valósággal külön magyar környezetvilágot teremt* meg a művészi szó megtartó erejével. És e sajátos magyar környezetvilág életmozzanatai koronként változó mértékben szövődnek be a magyar irodalmi alkotások szövetébe. Egyszer uralkodó vezérszerepet játszanak, mint pl. a népies realizmus idején, máskor csak az egyenlő értékelés elve alapján társulnak a nemzetközi közhelyek társaságába, mint rokokó költészetünkben, néha meg csak lappangó elemként várják a kedvezőbb idők eljövételét, de valamilyen formában mindig megtalálhatók a közös európai élményközhelyek között. Csodálatosképpen e külön magyar környezetvilág építgetése nem akadályozza meg a magyar lelkületet abban, hogy a legteljesebb emberség, az emelkedettebb európaiság őszinte rajongójává ne legyen, és ezt a magasabbrendű emberséget szüntelenül ne sóvárogja.

E sokrétű magyar sorsélménynek, de a magyar környezetvilág és teljesebb emberség élményeinek is közös jellemzője, hogy költészetünkben egész fejlődése folyamán szívósan, csaknem megszakítás nélkül végig húzódik és ha más más szellemi indítékra is, az állandó magyar lényeg jellegzetes megnyilatkozásaként időről időre csodálatos tündökléssel' ragyog fel. A tartósabb és mélyebb átélés természetes velejárója, hogy a magyar lelkület számára kedves élményféleségek a többi európai irodalomhoz képest általában véve mélyebbek, bensőségesebbek, színesebbek és tüzesebbek, következésképpen ezek művészi kifejezése is frissebb, megkapóbb, eredetibb és maradandóbb hatású is.

A magyar művészi formáló tehetségnek pedig közfelfogás szerint is a lényegre való törekvés, az egyszerű, világos elrendezés, az áttekinthető és formás szerkesztési mód, bizonyos műformák, mint pl. a lírai műfajok, főként a dal, továbbá az anekdota és a novella különös kedvelése és mesteri kezelése, a drámaian cselekedtető és reálisan megérezkítő hajlam, a sugalló erejű képalkotó készség, de ugyanígy a nyelvi kifejezésben a termékeny nyelvalkotó képzelet, a szép szó mámorának vágyakozása, a finom árnyalatok keresése vagy az ősi betű rím kedvelése stb. a legállandóbb jellemzővonásai. A számtalan kínálkozó idézet helyett elegendőnek véljük, ha a sajátos magyar élményféleségek és művészi megformáló készség bemutatá-

sara Arany János egyik legszebb öregkori versére emlékeztünk, ami mintegy egyesíti magában a magyar költészet legjellemzőbb magyar elemeit. A költemény címe: Vásárban.

Gyékényes, abroncsos alföldi szekér
Honnan cipel a sors — se három egér?
Hoztál-e pirosló, új búzmagot?
Mezők üde lelkét: friss szénaszagot?

Odakünn már, úgy e, megért a kalász?
Rét gypja lenyirve; foly a takarás;
Boglyák tetejéről egy-egy suta gém
Néz szét aratóknak vidám seregén?

Rég nem látta bizony vidámnak e nyájt,
Minden nyara — új seb — a régre fáj;t;
De talán most e nagy mezei jószág
Áldást hoz az egyszer: szép Magyarország.

Legyen is, legyen is megáldva e föld
— Isten maga telke — mint rég azelőtt.
Mikor én is „markot hajtani” kezdtem,
S nem sikerült, bár hogy s mint igyekeztem.

Így — vézna, ügyetlen testi dologra —
Aadtam fejem a bölcs tudományokra,
Barázda helyébe szántván sorokat,
— Nem kérkedem ezzel, mert azt se sokat.

De, hogy a mezőt, az anyatermészet
Kebelét elhagytam, sajog egy érzet,
Holtig sajog itt benn, — s tüzebben vér
Láttodra, te búzás alföldi szekér.

Hasonló példát minden magyar versélvező százával tudna idézni. Emlékezetünkben felrajzó kedves verseink vagy versrészleteink egytől egyig arról győzhetnek meg bennünket, hogy a magyar lelkület a szépnek is csakugyan sajátos fajait érzi a magáénak. Nem azt akarjuk ezzel azonban mondani, hogy a magyar lelkialkat egyoldalúan csak egyféle élményeket képes magába tapasztani, vagy hogy élményeit csak egyféle művészi megformálásban tudja kifejezni, hiszen költészetünk egésze lépten-nyomon a magyar lelkület és művészi készség egyetemes gazdagságára utal. De mind élményvilágában, mind pedig élményei művészi megformálásában számos olyan jellegzetes-ségre bukkanunk, amelyek így ebben a formában és ebben az

arányban csak a mi irodalmunkban található meg. Megesik ugyan, hogy irodalmunk történelmi alakulása folyamán egyik, vagy másik ízlésirány meghalványítja egyik vagy másik jellegzetességünket, de azért az a legtöbbször nem enyészik el végképen, mert lappangva, vagy népköltészetünkbe húzódva tovább él és alkalomadtán kedvező szellemi környezetbe kerülve megfrissülten újból jelentős szerephez jut. Éppen irodalmunk jellegzetességeinek a mindenkori európai ízlésirányokkal kapcsolatos változásai és népköltészetünkben való állandósulása vezethet el bennünket a magyarságismeret szempontjából egy másik fontos ismeretkörhöz: a magyar irodalmi ízléstörténet sokatmondó törvényszerűségeihez.

Irodalmi ízléstörténetünk tanúbizonyságait magyarságismeretünk, de nemzetnevelésünk is eddig meglehetősen figyelmen kívül hagyta. Pedig irodalmunk alakulásának megfigyelhető és megfigyeltethető törvényszerűségei éppen olyan nagy jelentőségű jellegzetességekre mutathatnak rá, mint irodalomesztétikánk és irodalomlélektanunk. Már több mint egy évezrede, hogy egész szellemi világunk, így természetesen benne irodalmunk alakulását is az határozza meg, hogy sajátos belső alkatunk és a sajátos hagyományokkal telített magyar szellemiség, valamint a mindenkori európai szellemi áramlatok és ízlésirányok hogyan tudnak egymással összhangba fonódni, sajátos magyar szellemi ötvözeté formálódni. Vannak irodalmi ízlésirányok, mint pl. a középkori gótika és a szentimentális romantika, amelyek korában a magyar szellemiség sehogysem tudott magára találni, jeléül annak, hogy köztük és a magyar lelkialkat között csaknem áthidalhatatlan ellentmondások tántognak s így ebben a számára idegen világban a magyar lélek megbénul és csaknem teljes némaságra kényszerül. Többek között a gótika transzcendentális beállítottsága, a művészi ábrázolásban megnyilvánuló elvontsága nem találhatott kellő visszhangra a valós világban elmerülő, reális életlátású, érzéletes művészi ábrázolásra törekvő magyar lelkületben, amely a szentimentális romantika lágy érzélgőssége helyett az érzelmek mély férfias izzásában és lefojtott belső feszültségében találja gyönyörűségét.

Vannak olyan ízléstörekvések is, amelyek már több, kevesebb belső hasonlóságuk révén lehetővé tették ugyan a magyar lelkület bizonyos mértékű kibontakozását, mint pl. a hősi barokk, az empire, a romantika és a nyugatos szimbolizmus, expresszionizmus stb., így bennük egyes nagy tehetségeink életműve a korabeli világirodalom legjobb színvonalát elérheti, vagy itt-ott túl is szárnyalhatja, de a magyar közösségek szé-

lesebb rétegei mélyebben mégsem fogadták magukba. Bizonyára azért, mert megkapták ugyan a magyar lelkületet a barokk, empire és nyugatosság fenségélményei, a romantika és a nyugatosság individualizmusa, a barokk érzékletessége, vagy az empire nyugodt méltósága, de ugyanakkor lefékezte kibontakozását a barokk erős közösségi beállítottsága, az empire tipizáló, kissé élettelen hajlama, az empire, a romantika és a nyugatosság elvont művészi ábrázolásmódja. Ilyenformán egyszerre érvényesült a felsorolt ízlésirányok vele rokon vonásainak vonzása és a tőle elütő hajlandóságok taszító hatása. Természetesen az ilyen ellenkező hatásokat csak egyes nagy egyéniségek tudják életképes szintézisben feloldani s a lelkületükkel ellentétes hatásokat valamennyire tompítani, vagy önmagukból pótolni, de a népi közösség nagy átlaga a vonzó és taszító hatásokat továbbra is külön-külön érzi s így, mivel az ellentmondások teljes feloldódás helyett mindig feszélyezettséget jelentettek számára, inkább visszahúzódik a maga megszokott szellemi és művészi világába. Akadnak azonban olyan ízlésirányok is, mint a reneszánsz, rokokó és népies realizmus, amelyek már oly nagyfokú belső rokonságot mutatnak a magyar szellemiséggel, hogy bennük a magyar lelkület — ha nem is egyformán — mégis nagy változatossággal és gazdagsággal találhatott magára és teljesülhetett ki. A reneszánsz, a rokokó és a népies realizmus individualizmusa, a kellemélmények után való szomjúhozása, életteljes érzékletes művészi ábrázolásmódja ellenállhatatlan erővel vonzotta a rokon alkatú magyar lelkületet még akkor is, ha mint pl. a rokokó légies, édeskés mesterkéltsege, vagy a realizmus külsőséges hétköznapisága és aprólékossága kissé idegen is maradt a számára. Ez a belső egyezés, a korszerű realizmus és a magyar szellemiség belső rokonsága magyarázza meg irodalmunk virágkorának: a magyar nemzeti klasszicizmusnak a létrejöttét is.

Alapjában véve ugyanezekhez a tanulságokhoz juthatunk akkor is, ha az egyes ízlésirányok hazai fogadását, elterjedését és népköltészetünkkel való kapcsolatát vesszük szemügyre. A magyar lélek igényeinek megfelelő ízlésirányok szinte ellenállás nélkül korán népes hívő táborra találnak. Majd csak azt mondhatni, hogy eléjük megy a magyarság és az epigonok népes seregében még általános európai elvirágzásuk után is jó ideig népszerűek maradnak. Csak a teljes magunkraismerés és nagymértékű rokonság magyarázhatja meg a magyar reneszánsz és népies realizmus korai kivirágzását, valamint a XVI. és XVII. századi úgynevezett főrangú líra, a népies rokokó és népies realizmus több nemzedékre kiterjedő és egészen a népköltészetünkig elható epigonjainak a magyar közösség átlagát

minden tekintetben kielégítő hatását és népszerűségét. A reneszánsz, a rokokó és népies realizmus nagyjainak és népszerű kismestereinek költészetében a magyar tömeglélek annyira magára ismert, alkotásait annyira a magyarság leglényegéből valónak érezte, hogy még akkor is szívósan ragaszkodott ehhez az ízlésirányhoz, amikor azok külföldön már régen megavultak, korszerűtlenné váltak. Ez a ragaszkodás odáig ment, hogy mind a rokokóra, mind pedig a népies realizmusra következő, egyébként tehetséges új nemzedék: a romantikusok és a nyugatosok csak nagy harcok és szervezett támadások árán tudtak maguknak utat törni és legalább az irodalom avatottjai között híveket szerezni. Azt azonban sem tehetségükkel, sem harcos szervezettségükkel nem tudták egyik alkalommal sem elérni, hogy a magyar közösség bizonyos széles rétegei továbbra is ne a megelőző ízlésiránynak hódoljanak. A magyar szellemiség alapadottságaival kevesebb egyezést mutató ízlésirányok viszont csak késedelmesen és küzködve érvényesülhettek és ami még világosabban jellemzi őket: tartósabb epigonizmus kialakítására nem voltak képesek. Világos jelül annak, hogy a magyar lelkület a vele nem mindenben rokon korizléshez is rugalmasan igyekezett idomulni, főként azzal, hogy odaadással előbányásztta a maga adottságai közül mindazokat a képességeket, amelyek a korszellemmel rokonságot mutattak, de mivel a korizlés és saját maga benső ellentétei miatt csak fél vagy negyed lélekkel vehetett részt a művészi alkotásokban, dolgozhatott a magamegmutatásán, ezért tökéletes kiteljesülést nem érhetett el és a magyar hagyományok mélyebb rétegeibe sem tudott leereszkedni.

Az egyes ízlésirányok és a törzsökös magyar lelkület kapcsolatából leszűrhető tanulságokat mindenben igazolja népköltészetünk és műköltészetünk kölcsönös hatása is. Népi költészetünk élményvilágában és művészi megformáló módjában megnyilatkozó állandó egyöntetősége teljes mértékben a mellett tanúskodik, hogy a magyar szellemiség legbensőbb lényegében egészen önálló, alakulásai teljesen a maga sajátos törvényszerűségei szerint mennek végbe. Századok hosszú során át a különféle európai szellemi áramlatok és ízlésirányok részéről annyi különféle hatás ért bennünket, hogy e nélkül az erős belső egyéni alkat nélkül a különféle ízlésmaradványok lerakódásai valóságos ízlésmozaikká változtatták volna irodalmunkat. Hogy ez mégsem következett be, annak csak az lehet a magyarázata, hogy műköltészetünk éppen a magyar lelki alkat önállósága miatt csak olyan mértékben alkalmazkodott a korszellemhez és csak annyira fejezte ki magát a korizlésben, ameddig egyéniségének és önállóságának megőrzése lehetővé

tette. Népköltészetünk pedig nem a műköltészet alászállott elemeiből alakult ki és frissült fel időnként, vagyis nem valami mindenés nagy befogadó és megőrző medence szerepét töltötte be, hanem megszakítás nélkül népünk jól elkülönített világában a szóbeli irodalmak törvényei szerint a maga eleven életét élte. Úgyannyira, hogy műköltészetünkben is csak olyan ízlésirányok hatását és alkotásait fogadta be, amelyek vele benső rokonságban állottak, mint a reneszánsz, rokokó és népies réalizmus, vagy amelyeknek beléje hulló egyes elemeit a maga képére sikerült formálnia. A magyar szellemiség és a korizlés szorosabb egyezése teszi érthetővé, hogy népköltészetünket nagyobb arányokban és tartósabban csak a reneszánsz, valamint a népies rokokó és népies réalizmus gazdagította. De ugyanígy ez a benső egyezés világítja meg azt is, hogy népköltészetünk hagyományai, jellemző élmény mozzanatai, kedveltebb műfajai, és a népi művészi megformálás jegyei éppen a reneszánsz, a rokokó és réalizmus irodalmában szivároghattak fel, hogy kiteljesedve ezeket az ízlésirányokat, eredeti magyar zamattal itassák át. Ennek a kölcsönös egymáshatásnak, egybefonódásnak a mértéke vagy elmaradása választóvízként mutat rá a magyar lényeg legjellemzőbb jegyeire, s egyben azt is bizonyítja, hogy nálunk a népi költészet nemcsak néprajzi érdekesség, hanem a magyar lényeg kristályszelencéje, amelyet az idők forgatagai itt-ott tovább csiszolhatnak, de amely alapanyagában és alapformáiban mindig változatlan marad. Benne a magyar szellemiség a maga külön törvényei szerint él. Ide menti magát, ha az európai korszellem és korizlés bénító idegensége fenyegeti és lefojtott erői innen robbannak ki csodálatos frissességgel és pazar eredetiséggel, ha a korszerű európaiság rokon volta meghozza számára a termékeny felszabadulást és kibontakozást. Mert a magyar szellemiség eredetisége sohasem abban nyilvánult meg, hogy a közös európaiságtól mindenben elütő eredményeket, valami magyar exotikumot hozzon létre, mintahogy az a másodrendű szerep sem elégítette volna ki, hogy a korszerű európai törekvések szolgálai utánzójává oldódjék fel, hanem féltve őrzött önállósággal mindig arra törekedett, hogy a maga belső egyénisége megtartásával és kiteljesítésével a korszerű európai szellemi és ízléstörekvések eredeti magyar változatát teremtesse meg: a törzsökös magyar lényeg és a korszerű európaiság különleges magyar ötvözetét időről időre kiizlithassa.

A korszerű európaiság és a sajátos magyar lényeg egymásrautaltsága, egymást segítő vagy egymást gátló adottságai és törekvései értetik meg, hogy népköltészetünk és műköltészetünk időnként alig érintkezik, máskor meg elválaszthatatlanul

egybefonódik egymással. De ugyanitt kell keresnünk a feleletet irodalmunk ama kérdéseire is, hogy a különféle ízlésirányok miért élnek egymással párhuzamosan és a különféle ízléselemek miért rétegződnek egymásra egy-egy költőnk, írónk életművében is, illetőleg miért keverednek még egyetlen alkotáson belül is. Mivel a magyar lelkületnek megfelelőbb ízlésirány nem ritkán korszerűtlenül tovább élhet és hathat akkor is, mikor már eljárt felette az idő, ezért a különféle ízléselemek egymásra torlódhatnak s a magyar lelkület számára különösen kedves ízléselemek olyan művekbe is beszívódhatnak, ahol keveredést, ízléstörést idézhetnek elő. De egyúttal ebben a kikerülhetetlen egymásrataltságbán van a titka és a nyitja a magyar szellemiség sokoldalú megújodási lehetőségének is és e megújodások azonos törvényszerűségeinek is. Ma már senkit nem lephet meg, ha irodalomtudományunk minden ága tapogatózó eredményeivel is egyre jobban igazolja ama régen, ösztönösen felismert megállapítást, hogy a magyar szellem akkor halad a maga igazi útján, ha egyszerre akar minél magyarabbá és minél európaibbá lenni, mert e kettős törekvés szolgálhatja csak igazán az önálló magyar szellemiség legnagyobb célkitűzését: a maga egyéniségének minél korszerűbb és minél magyarabb kifejlesztését és kibontakoztatását. Ha e két szellemi erőforrás segíti egymást, akkor kiugró sikernek, ha gátolja egymást, akkor fél vagy negyed megoldásoknak lehetünk a tanúi.

Szemelvényeink bemutatásakor már jeleztük, hogy a korszerű irodalmi nevelésnek — éppen mert az irodalom a teljes élet és lélek tükré — nemcsak az irodalomtudomány magyarságismereti tudnivalóira van szüksége, hanem a többi szaktudomány magyarságismereti eredményeit is állandóan számon kell tartania. Az irodalomlélektan, irodalomesztétika és ízléstörténet magyar jellegzetességein kívül szemelvényeinkben lépten-nyomon felbukkanhatnak a lélektan, az embertan, a magyar nyelv, a szellemi és tárgyi néprajz, a történelem, a képzőművészetek, a zene stb. magyarságismereti vonatkozásai is. A nemzetnevelés korszerű munkása a magyar nemzetkép teljesebbéttételére az így kínálkozó alkalmakat sem hagyhatja kihasználatlanul. Annál is inkább, mert könnyen megeshet, hogy a figyelmen kívül hagyott magyarságismereti tudnivalók tudatosítására nevelésünk mai rendszerében máskor és máshol is nyílik alkalom. Nagy íróművészeink intuitív megérzései és ösztönös ábrázolásai különben is megérdemlik, hogy még akkor is behatóan foglalkozzunk velük, a magyar irodalmi nevelés keretében, ha nem szorosan vett irodalomtudományi ismerete-

ket nyújtanak. Igen gyakran éppen ezen írói megnyilatkozások tárhatják fel számunkra a legtisztábban a magyar ember tesn és lelki tulajdonságainak, a magyar közösség sajátos életfelfogásának és társadalmi berendezkedésének, a magyar nemzet-sors alakulásának, történeti magatartásunknak, nemzeti ére-nyeink és hibáink következményeinek, nyelvünk, zenénk, tán-cunk egyes mozzanatainak magyar jellemvonásait és örökér-vényű törvényszerűségeit. Így komoly mulasztást követnénk el, ha íróink és költőink érdekes és értékes útbaigazításait a korszerű tudományos felfogásnak megfelelően meg nem vilá-gítanánk és nem hasznosíthatnánk.

Az összes magyarságismereti vonatkozások összegyűjtése azonban nemcsak a magyar nemzetkép teljesebbé tétele végett célszerű, hanem azért is, mert ma tanítványaink maguk is mohó érdeklődéssel fordulnak minden olyan adalék vagy vo-natkozás felé, amiről azt gyanítják, hogy jellegzetesen magyar. Kutatva keresik osztálytársaik között a sajátosnak megismert magyar típusokat, igyekeznek felfedezni irodalmi hőseinkben és ismerőseinkben egyformán a magyar lelkialkat fontosabb jellemvonásait, költői leírásainkból boldogan emelik ki a magyar táj életünket alakító adottságait vagy népművésze-tünk ősi magyar elemeit. Egyszóval kapva-kapnak minden olyan adaton, megállapításon, útbaigazításon, sőt sejtésen is, amely megkülönbözteti, elhatárolja mindazt, ami magyar. Az az irodalmi nevelő tehát, aki ezzel nem számol és kiaknázatlanul hagyja irodalmi szemelvényei magyarságismereti utalásait, nem elégíti ki tanítványai érdeklődését sem s már csak ezért is fél munkát végezhet.

Távolról sem akarjuk ezzel azt mondani, hogy az irodalmi nevelőnek a felsorolt tudományokat mind hozzáértőként kell ismernie, csupán arra utalunk, hogy a magyarságismeret csak akkor érvényesülhet nemzetnevelésünkben igazán és egy-öntetűen, ha az egyes szaktudományok is rendre a nevelők, főként az irodalmi nevelő rendelkezésére bocsájtják mindazo-kat a tudnivalókat, amelyeket a magyarságismeret szempont-jából vizsgálódásaik eredményeként leszűrtek. Azt is nyomban ki kell emelnünk, hogy e tudományágak körébe tartozó ma-gyarságtudományi ismeretekre elsősorban nem az irodalmi ne-velés szempontjából van szükségünk, hanem azért, hogy az irodalom roppant széles területének minden részén szolgálhas-suk az egységes, igaz és teljes magyar nemzetkép kialakítását. Az elmondottak után nem kell bizonygatni, hogy nem lehetne teljes és helyes ez a nemzetkép, ha az irodalmi nevelő csak az irodalomismeret szempontjából adná meg a korszerű magyar-ságismereti tudnivalókat és közömbösen túrná, hogy a többi

tudomány területén tovább öröklődjenek a beidegződött babonák, hiedelmek és tévedések. Természetszerűen nem apró adatokra, vagy jelentéktelen észrevételekre gondolunk most, hanem az egyes szaktudományok körébe eső legfontosabb, legjelentősebb magyarságismereti tudnivalók tisztázására. Az is nyilvánvaló, hogy az említett magyarságismereti vonatkozások nem egyszerre, egyetlen szemelvényben kerülnek elénk, hanem egyik műből az egyik, másikból a másik bukkan elő. De mindig ügyelnünk kell észrevételetükre és értékelésükre. Így pl. ha valamelyik híresebb magyar költő, mondjuk Balassa Bálint ismert arcképét bemutatjuk, ne elégedjünk meg azzal, hogy néhány szóval rögzítjük a költő arcának jellemző vonásait, hanem már csak a koncentráció kedvéért is térjünk ki egy mondatban Balassa arctípusának a megállapítására, valamint a magyar reneszánsz arcképfestészet jellemző vonásaira is. Petőfi táj élményeinek megbeszélésekor bő alkalom kínálkozik a magyar tájak jellegzetességeinek a tudatosítására is. Szondy két apródja ismertetésekor ne hagyjuk említetlenül a lovas nomád népek szembetűnő lovagias magatartását, amellyel még ellenfelüket is megtisztelik, stb. A magyarság jellemképének tisztázására azonban ne az késztesen bennünket, hogy megállapításaink tömegét holt adathalmazként tanítványaink emlékeztébe vessük, hanem legfőbb feladatunknak mindig azt tartjuk, hogy a szemelvényekben jelentkező konkrét problémákat megláttassuk és így rászoktassuk őket arra, hogy a maguk szemével fedezzék fel a magyarságismereti vonatkozásokat éppen úgy, mint ahogy az irodalomismereti tudnivalókat felismerik. Az ismeretek rendszerbe foglalása itt is csak nevelő munkánk végső mozzanata lehet.

Az elmondottak után viszont joggal felmerülhet bennünk az a kérdés, vajon lehetséges-e, hogy az irodalmi nevelő az irodalomtudomány magyarságismereti tudnivalóin kívül az egyes szaktudományok magyarságtudományi eredményeit is állandóan számontartsa. A feladat nyilván nem könnyű, mert nagyon sok irányú tájékozódást kíván meg. De az irodalmi nevelő az irodalom egyetemességéhez leginkább illő magatartást követ akkor, ha az irodalomtudomány mellett történelmünk, földrajzunk, embertanunk, lélektanunk, néprajzunk, műtörténetünk és zenekritikánk eddigi figyelemre méltó magyarságismereti útbaigazításait is állandóan figyelemmel kíséri és alkalomadtán értékesíti is. Az így elérhető igazabb és teljesebb magyar önszemlélet alapján kiépített nemzetkép méltó párja lesz az irodalomból kibontakozó magasabb embereszménynek és az irodalom átélésével kicsiszolt művészi ízlésnek. Egyenesen a magyar nemzetnevelés érdekei kívánják meg, hogy irodalmi

nevelésünk hármias célkitűzésében magyarságképünk semmi-
ben sem maradjon alatta irodalmi nevelésünk másik nevelői
céljának: a teljesebb emberség és a fejlett műízlés kifejlesz-
tésének. Nagy és szép munkát végez az az irodalmi nevelő, aki
kitartó következetességgel irodalmunk remekeiben sorjában
meg tudja éreztetni, élménnyé tudja tenni és itt-ott még tuda-
tosíthatja is a magyar szellemiség alapvonásait, irodalmunk
lényeges jegyeit és fejlődésének legfontosabb törvényszerűségeit,
általában a magyar élet és lélek sajátos magyarságát, mert
ezzel elindíthatja a rábizott eszmélkedő lelkeket az önálló tu-
datosulás útján. Megadja a lehetőséget egyben arra, hogy a tel-
jesebb és helyesebb nemzetkép kialakítása következtében a magyar élet
hagyományos, önálló belső törvények szerint alakuló láncolatába.

Irodalom:

- Babits Mihály:* Tanulmány a magyar irodalomról. Élet és irodalom. Athenaeum.
- Babits Mihály:* A magyar jellemről. Mi a magyar? Magyar Szemle, 1939.
- Császár Elemér:* Irodalmunk nemzeti jellege. 1929.
- Dékány István:* A magyarság lelki arca. Athenaeum, 1942.
- Farkas Gyula:* A nagy költők tanúságtétele. Mi a magyar? Magyar Szemle. 1939.
- Joó Tibor:* A magyar nemzeteszme. 1941.
- Hankiss János:* Nemzetkép és irodalomkutatás. Minerva, 1932.
- Hankiss János:* A magyar géniusz. Budapest Székesfőváros kiadása, 1941.
- Hankiss János:* Irodalomszemlélet. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1941.
- Hankiss János:* Európa és a magyar irodalom. Singer és Wolfner.
- Horváth János:* A magyar irodalmi népiesség Faludtól Petőfiig. Magyar Tudományos Akadémia, 1927.
- Karácsony Sándor:* A magyar észjárás. 1939.
- Kerccsényi Dezső:* Magyar irodalom. Mi a magyar? Magyar Szemle, 1939.
- Keresztúry Dezső:* A magyar önismeret útja. Mi a magyar? Magyar Szemle, 1939.
- Pékár Károly:* A magyar nemzeti szépről. 1907.
- Sauvageot Aurélien:* Découverte de la Hongrie.
- Zolnay Béla:* A magyar stílus. Mi a magyar? Magyar Szemle, 1939.